
НАУКА, НАСТАВА, УЧЕЊЕ – проблеми и перспективе

Издавач

ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ У УЖИЦУ

За издавача

др Снежана Маринковић

Главни и одговорни уредник

др Снежана Маринковић

Програмски уредник

др Јелена Стаматовић

Програмски одбор

др Мара Сотич (Словенија), др Адриана Рецка (Словачка), др Павел Довлик (Љека Република),
др Снежана Маринковић, др Урош Шуваковић, др Сања Маричић,
др Миломир Ерић

Рецензенти

др Драгана Бјекић, др Жана Бојовић, др Данијела Василијевић, др Наташа
Вукићевић, др Гордана Ђигић, др Александар Игњатовић, др Лидија Златић,
др Љиљана Костић, др Јасна Максимовић, др Нела Малиновић-Јовановић,
др Снежана Маринковић, др Сања Маричић, др Гордана Николић, др Радмила
Николић, др Марија Панић, др Кристијанка Селаковић, др Вера Радовић,
др Вера Савић, др Стана Смиљковић, др Јелена Стаматовић, др Ненад Стевановић,
др Александар Стојановић, др Буба Стојановић, др Данијела Судзиловски,
др Светлана Терзић, др Илијана Чутура

Организациони одбор

др Жана Бојовић, др Јелена Стаматовић, др Далиборка Пурић,
др Слободан Павловић, Слађана Луковић

Организатори

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу (Србија);
Универзитет у Приморској, Педагошки факултет у Копру (Словенија);
Универзитет „Јан Евангелиста Пуркуне“, Усти над Лабем (Чешка Република);
Универзитет „Константин Филозоф“, Нитра (Словачка)

Лектори

др Љиљана Костић
др Мирјана Стакић
др Далиборка Пурић

Преводиоци

др Гордана Љубичић, енглески језик
др Светлана Терзић, руски језик

Техничко уређење

РЦ Педагошког факултета

Штампа

Издавачко предузеће „Епоха“, Пожега

Тираж

150 примерака

Ужице, 2019.

ISBN: 978-86-6191-059-3

*Штампање ове монографије помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије.*

**УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ У УЖИЦУ**

**НАУКА, НАСТАВА, УЧЕЊЕ
– проблеми и перспективе –**

**Педагошки факултет
Ужице
2019.**

**UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC
FACULTY OF EDUCATION IN UŽICE**

**SCIENCE, TEACHING, LEARNING
– problems and perspectives –**

**Faculty of Education
Užice
2019.**

САДРЖАЈ

Предговор.....	13–14
----------------	-------

УВОДНИ РЕФЕРАТИ

Миланко Говедарица <i>Емоције, систем вредности и учење</i>	17–28
Ксенија Крстић <i>Емоције ученика: делић који недостаје</i>	29–54
Јелена Стаматовић <i>Истраживачки приступи проучавања педагошких факултета – стање, потребе и перспективе</i>	55–70
Adriana Récka <i>Integration of Science, Teaching and Learning in Teacher Training in Terms of Higher Education</i>	71–80

I

Кристијан Поповић <i>Изазови интеркултуралног васпитања у светлу миграција</i>	83–98
Драгана Бјекић, Милица Стојковић, Лидија Златић <i>Професионално опредељивање матураната гимназија и средњих стручних школа: има ли места за наставничке професије?</i>	99–114

Татјана Михајловић	
<i>Токови и перспективе реформи школе, наставе и васпитања</i>	115–132
Сњежана Кевић-Зрнић, Тања Станковић-Јанковић	
<i>Учење учења и вредновање школе</i>	133–148
Martina Kovačić Kuzmić, Jurka Lepičnik Vodopivec	
<i>The Role of Mediation in School</i>	149–164
Бисера Јевтић, Сања Сретић	
<i>Мултифакторска детерминисаност појаве и манифестације поремећаја у социјалном понашању младих у периоду ране адолесценције</i>	165–184
Бојана Маринковић, Марија Зотовић Костић	
<i>Афективна везаност као предиктор аутономије адолесцената</i>	185–200

II

Татјана Радојевић, Тамара Добрић	
<i>Вербална и невербална димензија комуникације у настави</i>	203–218
Биљана Ђорић	
<i>Компетенције за оцењивање актуелних и будућих наставника</i>	219–234
Вера Радовић, Невена Крстић	
<i>Објективност оцењивања у настави – докимолошка анализа фактора који зависе од ученика и од наставника</i>	235–252
Милан Комненовић	
<i>Ставови ученика средње школе о оцењивању</i>	253–268
Boris Černilec, Mara Cotič	
<i>The Basic System of Individualisation and Differentiation in Slovenia</i>	269–282
Љиљана Јерковић, Миле Илић	
<i>Инклузивна индивидуално планирана настава у теорији и пракси</i>	283–302
Јасна Максимовић	
<i>Учење у инклузивном вртићу кроз развој и стимулацију визуелне ефикасности</i>	303–316
Душица Рацковић	
<i>Инклузиван наставник – спона између теорије и праксе</i>	317–338

III

Мирјана Стакић, Бошко Миловановић	
<i>Важност владања беседничком вештином у различитим подручјима професионалног деловања учитеља и васпитача</i>	341–354
Далиборка Пурић, Љиљана Костић	
<i>Значај примене успаванке у активностима са предшколском децом (из угла васпитача)</i>	355–368
Мирјана Чутовић	
<i>Басна између теорије и праксе</i>	369-384
Данијела Станић	
<i>Неки проблеми у вези са полисемијом и хомонимијом (на моделу деривационог гнезда именице преврат)</i>	385-394
Александра Јовић, Исидора Комадина	
<i>Културолошка обележја и контрастирање језика у настави</i>	395-410
Анђела Васиљевић	
<i>Интердисциплинарни садржаји у настави француског као страног језика: између теорије и праксе</i>	411-424
Роберт Боњковски	
<i>Сложенице и полусложенице у српском жаргону – глотодидактички проблем при учењу српског језика као страног (на примеру пољских студената србистике)</i>	425-438
Elena Todorova Nikolova, Bonka Boyanova Baliyska	
<i>Application of Mathematical Formulas and Models in Bulgarian Language Teaching</i>	439-446
Марина Колесар	
<i>Настава румунског језика као страног: краћи историјат, уџбеници</i>	447-458

IV

Сања Маричић, Данијела Војиновић	
<i>Положај ученика потенцијално даровитих за математику у концепту инклузивног образовања из угла учитеља</i>	461-476

Amalija Žakelj, Darjo Felda	
Theoretical Design of a Process-Didactic Model of Teaching and Learning Mathematics.....	477-488
Миленко Ђурчић, Драгица Милинковић, Драгана Радивојевић	
<i>Интегрисање наставе математике и природе и друштва образовним софтвером</i>	489-508

V

Биљана Павловић	
<i>Васпитна вредност колективног музичког извођења у основној школи</i>	511-524
Марија Ивановић	
<i>Интеграција Орфовог приступа у савремено основношколско музичко образовање</i>	525-538
Марко Попадић	
<i>Подстицање појединих аспеката креативности ученика у настави ликовне културе</i>	539-554
Горан Шекељић, Живорад Марковић	
<i>Да ли је учитељима потребан уџбеник у настави физичког васпитања?</i>	555-570
Звездан Арсић	
<i>Потреба и могућност примене интернета и мултимедија у млађим разредима основне школе</i>	571-588

CONTENTS

Foreword..... 13–14

INTRODUCTORY PAPERS

Milanko Govedarica
Emotions, System of Values and Learning..... 17–28

Ksenija Krstić
Students' Emotions – the Lacking Piece 29–54

Jelena Stamatović
*Research Approaches to Studies of the Faculties of Education –
Current Situation, Needs and Perspectives* 55–70

Adriana Récka
*Integration of Science, Teaching and Learning in Teacher Training in
Terms of Higher Education* 71–80

I

Kristijan Popović
Challenges of Intercultural Moral Education with Regard to Migrations 83–98

Dragana Bjekić, Milica Stojković, Lidija Zlatić
*Professional Orientation of High Grammar and
Vocational Schoolgraduates: Is there a place for Teaching Profession?* 99–114

Tatjana Mihajlović	
<i>Trends and Perspectives of School, Teaching and Education Reform</i>	115–132
Snježana Kević-Zrnić, Tanja Stanković-Janković	
<i>Learning to Learn and Evaluation of School</i>	133–148
Martina Kovačić Kuzmić, Jurka Lepičnik Vodopivec	
<i>The Role of Mediation in School</i>	149–164
Bisera Jevtić, Sanja Sretić	
<i>Multifactorial Determination of the Appearance and Manifestations of Disorders in the Social Behavior of Young People in the Early Adolescence Period</i>	165–184
Bojana Marinković, Marija Zotović Kostić	
<i>Attachment as a Predictor of Autonomy in Adolescence</i>	185–200

II

Tatjana Radojević, Tamara Dobrić	
<i>Verbal and Non Verbal Dimensions of Communication in Education</i>	203–218
Biljana Đorić	
<i>Competencies for Assessing Current and Future Teachers</i>	219–234
Vera Radović, Nevena Krstić	
<i>The Objectivity of Assessment – A Docimological Analysis of Student and Teacher-Dependent Factors</i>	235–252
Milan Komnenović	
<i>High School Students' Attitudes to the Process of Evaluation</i>	253–268
Boris Černilec, Mara Cotič	
<i>The Basic System of Individualisation and Differentiation in Slovenia</i>	269–282
Ljiljana Jerković, Mile Ilić	
<i>Inclusive Individually Planned Instruction in Theory and Practice</i>	283–302
Jasna Maksimović	
<i>Learning in Inclusive Kindergarten through the Development and Stimulation of Visual Efficiency</i>	303–316
Dušica Racković	
<i>Inclusive Teacher-Link Between Theory and Practice</i>	317–338

III

Mirjana Stakić, Boško Milovanović <i>The Importance of Mastering Oratory Skills in Different Areas of Teachers' and Preschool Teachers' Job</i>	341–354
Daliborka Purić, Ljiljana Kostić <i>The Importance of Application of Lullaby in Activities with Preschool Children (From the Perspective of Nursery Teachers)</i>	355–368
Mirjana Čutović <i>Fable Between Theory and Practice</i>	369–384
Danijela Stanić <i>Some Problems with Polysemy and Homonymy (on the Model of Derivative Nests of the Noun 'Reversal')</i>	385–394
Aleksandra Jović, Isidora Komadina <i>Cultural Traits and Contrasting Languages in Teaching</i>	395–410
Anđela Vasiljević <i>Integration of Interdisciplinary Content in the Didactics of French as a Foreign Language: Between Theory and Practice</i>	411–424
Robert Bońkowski <i>Compounds and Semi-Compounds in Serbian Jargon – a Glottodidactic Problem in Learning Serbian as a Foreign Language (on the Example of Polish Students of the Serbian Language)</i>	425–438
Elena Todorova Nikolova, Bonka Boyanova Baliyska <i>Application of Mathematical Formulas and Models in Bulgarian Language Teaching</i>	439–446
Marina Kolesar <i>Teaching/Learning Romanian as a Foreign-Language: Short History, Manuals</i>	447–458

IV

Sanja Maričić, Danijela Vojinović <i>Teachers' View on the Position of Students Potentially Gifted in Mathematics in the Context of Inclusive Education</i>	461–476
--	---------

Amalija Žakelj, Darjo Felda <i>Theoretical Design of a Process-Didactic Model of Teaching and Learning Mathematics</i>	477–488
Milenko Čurčić, Dragica Milinković, Dragana Radivojević <i>Integrating Mathematics and Nature and Society Teaching with an Educational Software</i>	489–508

V

Biljana Pavlović <i>Educational Benefits of Group Music Activities in Elementary School</i>	511–524
Marija Ivanović <i>Integration of Orff Schulwerk in Contemporary Music Education in Elementary Schools</i>	525–538
Marko Popadić <i>Encouraging the Aspects of Creativity of Students in the Teaching of Art</i>	539–554
Goran Šekeljić, Živorad Marković <i>Do Teachers Need a Textbook in Physical Education Classes?</i>	555–570
Zvezdan Arsić <i>The Necessity and Possibility of Using the Internet and Multimedia in Younger Grades of Primary School</i>	571–588

Данијела С. Станић*
Институт за српски језик САНУ, Београд

НЕКИ ПРОБЛЕМИ У ВЕЗИ СА ПОЛИСЕМИЈОМ И ХОМОНИМИЈОМ (НА МОДЕЛУ ДЕРИВАЦИОНОГ ГНЕЗДА ИМЕНИЦЕ ПРЕВРАТ**)

Апстракт: У раду ћемо приказати део деривационог гнезда именице *преврат*, односно оне лексеме које су нам најбитније за осветљавање дате проблематике. Циљ рада је да практичним лексикографским поступком приближимо отворену лексиколошку и педагошку дилему, тему семантичке деривације и хомонимије. Као кључан проблем ове теме издвојићемо наставни појам лексеме као јединице семантичког и као јединице деривационог система. Приказаћемо како семска кохезија са лексичким преносима значења „ради” у оквиру целог деривационог гнезда, не само у оквиру једне лексеме. Постоје случајеви када лексема има значење које је условно потпуно удаљено и она са тако „ишчашеним” значењем или палетом значења представља кандидата за степеновану хомонимску лексему. Случајеве лексема исте форме, а различитог значења, где можемо да ишчитамо семантичке пресеке са лексемама и из различитих морфолошких категорија, посматраћемо као полисемску разгранатост, а не као хомонимију. Осветлићемо и примере који су у науци регистровани као случајеви афиксалне хомонимије.

Кључне речи: *лексема, полисемија, хомонимија, семантичка деривација, деривационо гнездо, метафора, метонимија, афиксална деривација.*

Овим радом ћемо покушати да дамо краћи осврт на један врло чест проблем у лексикографској пракси, проблем разликовања семантичке деривације од хомонимије. Наведени проблем, и поред студија које датирају још из осамдесетих година, представља још увек жаришну тему за бројна теоријска разматрања. А како је сам речник добар потенцијал за теоријска, тако је неопходан и за педагошко-методолошка проучавања.

* danijela.stanic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта 178009 – *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

Речник САНУ са својом методолошком поставком и богатством своје грађе може чинити основу за велики број лингвистичких, а затим и културолошких, књижевних претпоставки и теорија. Он у свом лематском (граматичком) делу даје најбитније податке о позицији одређене лексеме у прозодијском, морфолошком, донекле синтаксичком и нормативном систему. Несистемске појаве *Речник* посебно издваја. Даје податке о географској и стилској употребној вредности сваке лексеме, као и о пореклу. Речничке дефиниције осликавају у потпуности сву инваријантност сваке лексеме понаособ водећи рачуна о свим механизмима лексичког преноса значења. Где постоје дају се информације и о идиомима поткрепљене потврдама. Дефиниције су тако формулисане да пружају јасну информацију о творбеном моделу и морфолошкој категорији коју носи одредница, као и њену уклопљеност у деривациони систем савременог српског језика. *Речник САНУ* није историјски, али су приликом писања речника испитани и етимолошки речници, а поједини извори датирају још из прве половине XIX века, тј. од појаве Вука Караџића, па до данас. Семантика лексике страног порекла упоређивана је са двојезичним речницима и проучаван је степен њене адаптираности у савремени српски језик.

Правилно ишчитавање *Речника* је један од основних задатака педагошких установа на предавањима из матерњег језика, тим пре јер *Речник* објашњава и практично потврђује одређена граматичка правила. *Речник* је, дакле, база и за научну теорију, и за педагошку праксу и за рад са ђацима и студентима.

У лексикографској пракси један од најтежих задатака представља разграничавање хомонимије од полисемије. Када ћемо које значење лексеме разврстати као секундарно, некада чак и веома периферно значење полисемне речи, тј. када ћемо лексему описати у оквиру семантичке деривације, а када као засебну степеновану одредницу, то је проблем са којим се лексикографи баве у готово свакој лексикографској обради – проблем који при разрешењу примењује знања из лексикологије, морфологије, дериватологије, етимологије и акцентологије.

Овај рад представља прилог практичном разрешењу неких лексикографских, а ове укључују и лексиколошке теорије и недоумице. Такође, разликовање семантичке деривације, тј. полисемије од хомонимије може бити интересантна, неопходна и нимало лака тема за педагошка проучавања на различитим нивоима упознавања матерњег језика. Тема би могла бити примењена на лингвистичким секцијама, припремним наставама за такмичења у средњим школама, као и за рад са студентима на вежбама из лексикологије, а могла би се издвојити и као тема за семинарске, дипломске и мастер радове на педагошким факултетима.

Циљ је, пре свега, упознати се са основним појмовима лексеме као јединице лексичког система и с тим у вези ишчитавати њену полисемну структуру, а затим лексеме као јединице деривационог система и ишчитавати њену творбену међузависност. Веома важан циљ наставне јединице је показати учени-

цима и студентима како граматика налази одраз у речнику и како је деривација тесно везана са семантиком. Афикси творбено условљавају значење речи исто колико мотивни, коренски део. Значења су повезана унутар деривационог гнезда семантичком кохезијом. Семантичко повезивање значења у лексеми и ван ње згодно је као вежба за изграђивање језичког осећаја. Наставну јединицу из хомонимије која обично почиње са дефиницијом хомонимије и њеним типовима обавезно употпунити са везом хомонимије и полисемије. При том треба нагласити да је основни узрок настанка хомонимије распад полисемске структуре. Овај рад може послужити као пример те везе. Потом рад може послужити са упознавањем ђака и студената са лексичким богатством савременог српског језика кроз ипчитавање лексике која не спада у основни речнички фонд. Кроз наставу треба указати да овака лексика може бити потенцијално употребљена и у књижевном и у научном домену, а нека своја значења може и да актуелизује и у основној бази савременог српског језика.

Истраживачи овако гледају на овај језички феномен: „Хомонимија није системска појава. Она је само чињеница, факат у лексичком систему. Она је постојање и могућност постојања двају или више диверзних семантичких садржаја у формално, по спољашњем изгледу истоме облику” (Гортан Премк, 1997: 150). Ова ауторка хомонимију посматра као несистемску појаву коју треба анализирати са синхроне перспективе.

По њој, али и по другим ауторима, две анализе треба применити при уочавању овог феномена – семантичку и морфолошку. Етимологија је помоћно мерило. Од семантичких критеријума неопходно је применити компонентијалну анализу, тј. одредити семски састав и асоцијативне везе у полисемној структури у лексеми и деривационом систему коме лексема припада (Гортан Премк, 1997: 151). Морфолошки критеријум се односи на анализу комплетних деривационих система који се морају градити на различите начине ако је реч о хомонимији. „Ако се деривати исте јединице граде на исти начин, истим творбеним средствима, тада су испитиване јединице значења једне лексеми. Ако им се деривациона гнезда не подударују, реч је о хомонимима” (Драгићевић, 2027: 324).

И хрватски аутори за хомонимију и полисемију кажу да су настали историјским развојем језика, али се манифестују као синхрони феномени. Етимологија је додатни критеријум да би се утврдило постојање хомонимије. Међутим, и ту постоји опасност, јер постоји могућност конвергентног семантичког развоја двају речи различитог порекла (дехомонимизација) (Тафра, 1986: 384). Узрок хомонимије Б. Тафра види у дивергентном семантичком развоју полисемске речи. Тај феномен је назван деполисемизација, односно хомонимизација.

Веома важно код проучавања овог феномена је посматрати потенцијално хомонимичну лексеми у оквиру реализације деривационог система (Шипка, 1990: 59). У овом сегменту се и ово истраживање преклапа са савременим србистичким проучавањима. Међутим, М. Шипка кључ у раздвајању

хомонимичких одредница види у етимологији. Он хомонимију види као „једнакост форми два или више језичких знакова са удаљеним или неповезаним значењима” (Шипка, 1990: 50). Неповезана значења су она која имају различито порекло, што значи да се нису првобитно развила из једне лексеме, а удаљена значења су она која имају исто порекло, што значи да су првобитно била у саставу исте лексеме (Шипка, 1990: 59). Из овога можемо закључити да се М. Шипка овим тврђењем прикључује групи аутора који један од узрока хомонимије види у распаду полисемске структуре, али при њеном објашњењу примењују етимолошки метод.

Отворићемо овде још један аспект ове проблематике, а то је проблем неопходности семског размимоилажења, тј. питање да ли у одређеним случајевима можемо сматрати хомонимичне одреднице ако долази до семске кохезије, макар и у појединачној, секундарној семи. С тим у вези, Б. Тафра истиче: „Хомонимија је, дакле, лексичка појава у којој два или више лексема, који припадају истом лексичко-граматичком разреду, а различитим лексичко-семантичким разредима, имају све једнаке лексе и ни један интегрални сем” (Тафра, 1986: 385). То значи, да су хомоними речи у оквиру исте граматичке врсте речи, са истом граматичком парадигмом и са различитошћу у семантичким структурама. А, опет иста ауторка наводи лексему коса¹, коса² и коса³ са различитим деривационим системима, која у одредници коса¹ и коса³, тј. „део тела” и „врста планинског рељефа” има очигледно семско преклапање, по метафоричком преносу по сличности, са асоцијацијама са ’дугачке, распуштене женске косе’ на ’стрм, планински рељеф, са великим падом’.

Током лексикографске обраде речничке секције П-105 (превоја – прегледовати) имали смо задатак да истражимо деривационо гнездо са мотивном именицом *преврат*. Том приликом наишли смо на неколико лингвистички отворених питања, за која смо помислили да су вредна теоријске и методолошке пажње. То су одрђена творбена питања, питања семантичке деривације, хомонимије, конверзије, питања односа описних и односних придева у деривацији, питања семантичког и граматичког описа глагола из система који није фреквентан у основном речничком фонду, али има приметну заступљеност код актуелних писаца и источне и западне варијанте српског језика.

Осврнућемо се мало на деривационо гнездо са мотивном именицом *преврат*. Данас се именица *преврат* осећа као немотивисана, проста реч (Клајн, 2002: 189). Она се осећа маркирано углавном за политичко-бирокуратски и научни изражајни стил из домена историјске проблематике. Поменута именица има дуг историјски живот¹. Именица *преврат* је са синхроне тачке немотивисана, проста именица, али са дијахроне она представља афиксалну сложенницу

¹ Податке о етимологији наводимо јер су нам они послужили и као помоћни критеријум за доказивање хомонимије и због тога што оправдавају велику разуђеност полисемне структуре именице *преврат*, као и разгранатост њеног деривационог система.

од префикса пре- и именице врат. За префикс пре- П. Скок каже да је реч о номиналном (придевском) и глаголском префиксу индоевропског, балтословенског, свесловенског и прасловенског порекла, а за именицу *врат* износи да је свесловенског и прасловенског порекла – **vortъ* „шија”. У односу на нашу именицу Скок наводи да стоји у семантичкој вези са прилозима *наврат* – *нанос* у значењу „брзо” и *наврат* у значењу „натраг, стрмоглавице”, и да су превојни деривирани глаголи од *vrjeti* глаголи *вратити*, *враћати* и именица *обрат*. Именица *врат* је првобитно била апстрактна именица из категорије помен *actionis* који је значао „окретај, оно што се okreће”, па је потом добила конкретно обележје (Skok, 1973: 30, 618–619).

Разгранато деривационо гнездо, које обухвата 26 лексема, као и богата полисемска структура, како саме мотивне именице, тако и њеног придевског и глаголског система, потврђује поменути дуг историјски живот именице. Попишаћемо лексеме овог гнезда: *преврат*, *преврата*, *превратак*, *превраталица*, *превртан*, *превратати*, *превратити*, *превратиша*, *превратишите*, *превратлив*, *превратливост*, *превратни*, *превратник*, *превратник*¹, *превратник*², *превратница*, *превратнички*, *-а*, *-о*, *превратнички*, *превратништво*, *превратно*, *превратност*, *превратуша*, *превраћане*, *превраћати*, *превраћеност*, *превраћене*. Да је ово некада била именица са префиксом пре- осећа се пре свега у глаголском систему, где је примарно, а затим и више секундарних значења обележено просторним положајем и просторном променом положаја.

Представићемо полисемску структуру именице *преврат*: 1. *нагли прелом у току, развитку чега, нагла промена, преокрет*; научни ~, уметнички ~, економски ~, модни ~, емотивни ~, когнитивни ~, породични ~ итд.: Ништа не мари, што ће руски универзитет морати начинити преврат у животу његова сина (Глиш. 4, 192); 2. *дубока, коренита промена, извршена силом, у постојећем друштвено-политичком уретењу, насилно обарање власти, револуција*: Ни неуспех раније две завере, ни овако оштар закон против свих који иду на преврат није онемогућио припрему за изазивање буне у корист Обреновића (Прод. 2, 153); 3. *заст. геог. тектонски и телурски преломи и покрети земљине површине*: Претварање тектонскога брега у долину и тектонске долине у брег зове се: преврат рељефа (инверзија) (Жуј. 5, 280); 4. *нераспр. нагло извртање чега* (нпр. лађе, чамца) (Петр. Н. 1); 5. *покр. покварено замућено вино*; 6. *заст. мед. болести које проузрокују анаеробне клице*”.

Да бисмо јасно одредили да ли је дошло до распада полисемне структуре која је била узрок евентуалне хомонимије именице *преврат*, неопходно је одредити и структуру глаголског система. У оквиру глаголског система издвајају се као примарни видски парњаци *превратити*, *превратим* и *превраћати*, *превраћам*. У оквиру свршеног глагола *превратити*, *превратим*, који нам је битан за даљу анализу, издвојили смо следећа значења: „1. 1. а. *поставити наопачке по опозицији доле – горе, окренути, преврнути, обрнути*: Кад дух које вјештице оде за својим послем, тијело је успавано, и ако га пре-

врате, никад се више не пробуди из мртвила (НПр, Кар. 1901, 10/186); б. *поставити наопачке по опозицији унутра – спола, назад – напред, извратити, изврнути*: Кад ти дођем на сну, преврати узглавницу (НПосл. Вук, 148); 2. а. *прећи из једног облика у други, претворити у сасвим нешто друго, преобразити*; б. *преокренути на тумбе, потпуно изменити, променити у потпуности понашање, нарав, карактер, убетење и сл.*: Тако данас, тако сјутра, док ме не зачараше, те превратих мозгом (НП Врч. 5, 206); в. *одмаћи, померити се (о временском интервалу)*: Кад' е мало подне превратило, | Андрија е Марку говорио (НП Чојк. 5, 8); 3. а. *навести на преврат, зло, несрећу, изневерити, издати кога или што*: Он би своју главу изгубио, | Али не би вјеру превратио (НП Вук 9, 544); б. *преокренути што у судбинском смислу, поћи наопако, поћи по злу*: Већ не могу ништа разабрати | За мојега Ћуприлић везира. | Откако је њега нестануло, | Превратише моју царевину (НП Херм. 1, 460); II. ~ се 1. а. *поставити се наопачке по опозицији доле – горе, окренути се, обрнути се, преврнути се*: Када смрад или море смути желудац, каже народ по отоцима Дубровачким: Превратила ми се, смутила ми се жигерица (Тице, 206); б. *разбити се, олупати се* (Вук, Рј.); 2. *поставити се наопачке по опозицији унутра – спола, назад – напред, извратити се, изврнути се*; 3. а. *претворити се у сасвим нешто друго, преобразити се*: Ја, када промислим, не каним никада ни умријети ... – Шта ћете када се мора. – Мора? Па добро! Али ако сам од блата, зар морам опет ублато да се превратим и да људи од мене пеку цигље? (Вел. 1, 14); б. *карактерно се променити, изменити*: И ако се по несрећи ова младеж размази, разблуди и на зло окрене и преврати; не потреба дарь пророчества имати за предсказати, каквово жребіе и счастье ц лый Род одъ тога има себи ожидавати (Дос. 9, 123); в. *помутити се, збркати се, ускомешати се у глави*: А сем тога нешто се превратило у њеној глави овога тренутка, те је наједаред стала мешати ову смрт с осталима (Дов. 1, 85); 4. *преокренути се у судбинском смислу, поћи наопако*: Те је преврат доша и овоме, | Ка све српско што се превратило! (Њег. 4, 27); 5. *покварити се услед врена, ускиснути се, постати кисео*: У подруму мало јаче од 300 акова лоша вина, које се превратило, те неможеш за њега добити купца (Суб. Ј. 6, 298)".

Позабавићемо се семантичком структуром именице *преврат*. До четвртог значења анализа тече очекиваним током, али се потом наилази на покрајинско значење „покварено замућено вино”, са потврдом Пант. Д. из тимочког краја, и наредно значење са квалификатором заст. мед. термин у значењу „болести које проузрокују анаеробне клице” (болести проузроковане живим клицама изван приступа ваздуха – анаеробе. У ову групу спадају: преврат (превртљивост) (ПК 1923, 191).). Оба наведена значења се, на први поглед, у њиховом денотативном домену не уклапају у семантичку структуру именице *преврат*, те анализа може да нас наведе да посумњамо да је реч о хомонимији, што је била честа грешка у лексикографској пракси. Међутим, ако применимо компоненцијалну анализу, уочавамо семе које метонимијском трансформацијом даје нова значења. Механизам преноса изгледа овако: *Оно што доводи до*

промене, преокрета, оно што проузрокује промену, преокрет: оно што је наставло променом, преокретом. Тако да су на тај начин настала значења под бројевима 5. „покварено, замућено вино” и 6. „болести које проузрокују анаеробне клице”.

Именица *преврат* је девербативна именица (преврат + и + ти), па је због тога веома битна и глаголска структура у одређивању именичких значења. Она је, такође, проста, немотивисана именица, преврат + □ мушке деκлинације, и има свој морфолошки дублет у женској деκлинацији, преврат + а (нулти суфикс женске деκлинације). Код именице *преврата* уочавамо следећа, на први поглед, удаљена значења, за које успостављамо тест о хомонимији: „1. *врста јела од брашна и јаја прженог на масти, превратуша*: Врло добра су храна и уштипци (преврата, превратуша), и гибаница, јер се и овде троше јаја и млеко (Тод. Б. 5, 165). Кукурузно брашно закуха се јајима (у каквом суду) па се онда онај скроб изаспе у тигањ на врућу маст; кад се одоздо потпече, онда се преврне, те се и с друге стране испече; по том се једе (највише вруће) (Арс.). Јело од брашна као палачинке, само водом мешено и много су дебље од палачинака [зове се преврата] (Борис.); 2. заст. *својство, особина вина које је ускисло, покварено, ужгело*: Избыстравајућисе вино, нову своју изредност добья, и отъ квареня или преврате чува се (Бол. 2, 210). Весма е позната стварь, да се отъ толико година киселина спал ногъ сумпора употребљава за сачувати вино отъ далшегъ ускисываня и отъ преврате (Бол. 2, 289); 3. заст. *стане онога што је доживело неки процесни преокрет, прелом*, исп. преврат (1): Кадъ бы ... Ваша ... мисао о лепоти свенародна постала, я бы самъ ... помислити могао, да е ... смак света ил тога преврата постала (СНЈ 1840, 121). Комаски пењући се читавъ еданъ сатъ у высине, ос ђао е у себи велику преврату. Бью је као уморанъ, едва е дисао ... очи ... губиле видъ, руке и ноге почеле отицати (СН 1844, 306)”.

У сва три случаја можемо применити метонимијски пренос значења. У првом значењу: *Оно што доводи, проузрокује преокрет: Оно што је настало обртанем, преокретом!* Разлика између другог и трећег значења је у томе што је друго значење настало од глагола *превратити* (се) у значењу „покварити се” (значење бр. 5), а треће значење од истог глагола значења „преокренути се, поћи наопако” (значење бр. 4). И у другом и у трећем случају значења су, такође, метонимијски изведена: *Оно што доводи, проузрокује промену: Оно што је добило каркатерну особину, својство или је настало какво стане дејством неке промене.* У сваком случају, реч је о полисемичној именици са три значења, а не о хомонимичним одвојено степенованим именицама. Ово је доказ да семска кохезија учествује из комплетног деривационог система, па код обраде проблематичних значења треба анализирати целокупно деривационо гнездо.

Именица *превратак*, -тка, са своја три, такође, врло проблематична значења спада у ово деривационо гнездо и отвара питање могућности афиксалне хомонимије (преврат + □ + ак). Реч је о двореференцијалном, и именичком и глаголском, афиксу. У првом значењу афикс је додат на именицу преврат и

представља суфикс субјективне оцене, чија се субјективност изгубила, јер су примери застарели и значи исто што и именица *преврат* (1): 1. заст. в. *преврат* (1). – Опомин те ли се браћо србска ... кадъ почеше у Загребу „Хорватске Новине и Даница” излазити. А сећате ли се даље оногъ превратка, кадъ исте Новине и иста Даница ... на еданпутъ променуше и име и наравъ съ њиме (СНЛ 1840, 169). Нарочито онаке особе, кор превраткомъ постојући одношења користъ какову получити надаю се (СН 1845, 192)”.

У другом и трећем именичком значењу афиксално извођење је настало од глагола *превратити* (се), само у другом именичком значењу од глаголског значења „окренути наопако, обрнути” (значење бр. 1), а у трећем значењу од глагола *превратити* (се) из значења „поћи на зло” (значење 3. б.). Навешћемо и дефиниције са примерима: „2. нераспр. *ојачани крај рукава кошуле који се превраћа, заврће на горе, посувраћа, манжетна, манжета*. – Превратак, наручка или капак [је]: у рукава код руке онај дио што се може спучити и што се превраћа, ако није спучено (Куш. 1, 105). Засукао [је] превратке од рукава кошуљиних (Креш., РМС). 3. покр. *престанак ратана поколења, угашена породична лоза, угашена кућа, огњиште*, исп. превратиште (Ц. Г., Рог.)”.

Дериватолози оправдавају наше тумачење именице *превратак*. И. Клајн објашњава суфикс *-ак* као деминутивни суфикс у случају где је деминуција довела до померања значења, као у примерима *прашак, смешак, јеленак* (*инсект*), *редак* или *грашак*, па именица субјективне оцене носи исто значење као и мотивна (Клајн, 2003: 26). Овако суфиксално тумачење оправдава нашу дефиницију првог значења именице *превратак*.

Исти аутор је регистровао мали број именица које са суфиксом *-ак* означавају средство, алатку или орган за вршење радње, као нпр. именице *држак, л(и)јевак, сисак, л(и)јепак, типак* итд. У ову категорију именица са суфиксом *-ак* можемо сврстати именицу *превратак* у значењу „манжетна”, јер је ово значење заправо изведено од глаголског значења „заврнути” (Клајн, 2003: 26). И. Клајн није регистровао групу именица *potina loci* са именичким суфиксом *-ак*, а тој именичкој категорији припада наведена именица са трећим значењем, „престанак рађања поколења, угашена породична лоза, угашена кућа, огњиште, исп. превратиште”. У овом значењу се комбинују временска и просторна перспектива, а будући да је реч о покрајинизму, који нема устаљену семантику, логично је што истраживачи нису регистровали ово значење именичког суфикса. И у једном и у другом случају у игри је сема завртања, спречавања даљег пружања, тј. затварања даљег тока. Нажалост, није регистрован придев, јер је реч о нераспрострањеном (за рукав) и покрајинском (за породичну лозу) значењу, па не можемо морфологијом да докажемо ово тврђење и на тај начин у потпуности применимо тест за хомонимију².

² Претпостављамо да овде није случај као код лексема *конац¹* и *конац²* које имају одвојену морфологију за значење „нит, влас” (придев *кончан*) и одвојену за значење „завршетак живота” (придев *коначан*).

У анализираној грађи немамо случај очекиване хомонимије. Међутим, наишли смо на лексему која би потенцијално могла да буде хомонимична. Реч је о лексеми *превраће*, јотовано пред + врат + је у значењу „простор пред кућним вратима, окућница”. Лексема је некњижевно употребљена и има синоним у лексеми *преврач* истог значења. Потврде су: По селу никоше удобније и бјеље кућице, превраћа чистија и вртови уреднији (Ћип. 2, 91). Нагодиле се и с главаром због исплате дуга и камате у два obroка, тако да кућа и превраће остану мајци, нека има где заклонити главу (И., 158). И: Ма дајте козу. – Није дома – упозна Иво Маријин глас. – Биће у загону – вели опћински чауш и попође по преврачу (Ћип. 2, 151). Да лексема *превраће* добије потенцијално суфиксалну адаптацију у *превратак*, а значење да јој остане непромењено, добили бисмо одвојено степеноване лексеме, тј. хомониме.

У овом раду смо граматички и семантички описали три именице истог деривационог гнезда – *преврат*, *преврата* и *превратак* – примењујући тест за хомонимију. Све три именице имају или сва дивергентна значења или појединачно дивергентна, драстично различита од првих неколико примарних значења. Да бисмо доказали да постоји семска кохезија, не само унутар појединачних лексема, већ и у оквиру лексема које припадају различитим морфолошким категоријама, анализирали смо комплетан деривациони систем. Тест за хомонимију укључивао је компоненцијалну и морфолошко-творбену анализу. Етимологија нам је, као допунски критеријум, само оправдавала хипотезе. У конкретним примерима показао се као продуктиван метонимијски пренос значења, јер је мотивна именица првобитно имала само апстрактну семантику.

Литература

- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић, Р. (2018). Семантичка деривација. *Српски језик*, XXIII, 169–177.
- Гортан Премк Д. (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику, Суфиксација и конверзија*, књига II. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Skok, P. (1973). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga III. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Јб. (2014). *Грамматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Tafra, V. (1986). Razgraničenje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem). *Filologija*, 14, 381–393.
- Шипка, Д. (1990). *Лексичка хомонимија на примеру савременог српскохрватског стандардног језика*. Сарајево: Институт за језик и књижевност.

Danijela S. Stanić

Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts,
Belgrade

**SOME PROBLEMS WITH POLYSEMY AND HOMONYMY
(ON THE MODEL OF DERIVATIVE NESTS OF
THE NOUN ‘REVERSAL’)**

Summary

In the paper, we will present part of the derivative nests of the noun reversal, that is, the ones that are most important for us to highlight the given issues. The aim of the paper is to bring the practical lexicographic process closer to the open lexical and pedagogical dilemma, the subject of semantic derivation and homonymy. We will show how semical cohesion with lexical meanings of meaning ‘works’ within the entire derivative nest, not only within one lexeme. There are cases when the lexeme has a meaning which is conditionally completely distant, and it, with such ‘outdated’ meaning or palette of meanings represents a candidate for a stepped homonymous lexeme. The cases of lexemes of the same form, and of different meanings, where we can read semantic cross-sections with lexemes and from different morphological categories, we will observe as polysemic diversity, and not as homonymy. We will also highlight the examples that are registered in science as cases of affiliate homonymy.

Keywords: *polysemy, homonymy, semantic derivation, derivative test, metaphor, metonymy, affix derivative.*

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

371.3(082)
159.923.31-057.874(082)
371.12:159.923.3(082)
37.015.3:159.953.5((082)
376.1-056.26/.36(082)

НАУКА, настава, учење : проблеми и перспективе / [главни и одговорни уредник Снежана Маринковић]. - Ужице : Педагошки факултет, 2019 (Пожега : Епоха). - 588 стр. : илустр. ; 25 cm

"У овој монографији налазе се радови са Међународног научног скупа "

Наука, настава, учење ' проблеми и перспективе', одржаног 25. октобра

2019. године на Педагошком факултету у Ужицу Универзитета у Крагујевцу."

... > Предговор. - На спор. насл. стр.: Science, Teaching, Learning : problems

and perspectives. - На врху насл. стр.: Универзитет у Крагујевцу. - Радови на

срп. и енгл. језику. - Тираж 150. - Стр. 13-14: Предговор / редакција. - Напомене

и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи

на рус., енгл. или срп. језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-6191-059-3

1. Ств. насл. на според. насл. стр.

а) Настава -- Методика -- Зборници б) Ученици -- Личност -- Зборници в) Наставници -- Личност -- Зборници г) Учење учења -- Зборници д) Инклузивно образовање -- Зборници

COBISS.SR-ID 279709964